

УДК 94(001): 069.8: 58: 57.082.13 (477)

Український ботанік Любов Крицька (1941–2015)

В. Протопопова¹, А. Ільїнська¹, М. Федорончук¹,
С. Мосякін¹, М. Шевера¹, Н. Шиян¹, Л. Любінська²

¹ Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (Київ)

² Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Ukrainian Botanist Lyubov Krytzka (1941–2015). — Protopopova, V., Ilinska, A., Fedoronchuk, M., Mosyakin, S., Shevera, M., Shyian, N., Lyubinska, L. — The curriculum vitae and scientific heritage of Lyubov Krytzka are presented. She was a Ukrainian botanist, in particular a florist, taxonomist, specialist on herbarium curation and nature conservation as well as a researcher of the National Museum of Natural History, National Academy of Sciences of Ukraine. Her scientific heritage includes a number of new species (*Achillea submillefolium* Klokov & Krytzka, *Astragalus abruptus* Krytzka, *A. hypanicus* Krytzka, *A. olgianus* Krytzka, *Onobrychis paczoskiana* Krytzka), studies of formation, development and genesis of the Right-Bank Grass Steppe flora, and development of floristic zoning of the region.

Key words: history of botany, Krytzka, scientific heritage, systematics, floristics, herbarium curation

Неповний рік минув з того часу, коли трагічний випадок забрав життя відомого українського ботаніка — Любові Крицької. Вона знаходилася у розквіті творчих сил і, маючи значний науковий доробок, у січні 2016 р. готувалася відзначити свій 75-річний ювілей. Але, на превеликий жаль, доля розпорядилася по-іншому...

Любов Крицька народилася 19 січня 1941 року в с. Кроти на Полтавщині. Після закінчення середньої школи зі срібною медаллю (1958), деякий час працювала на різних підприємствах, а упродовж 1960–1965 рр. навчалася в Полтавському державному сільськогосподарському інституті, який закінчила з відзнакою. Потому викладала біологію, хімію та виробниче навчання в Оратівській та Іллінецькій середніх школах на Вінниччині. Із 1970 р. її професійна діяльність пов'язана з Інститутом ботаніки АН УРСР (тепер Інститут ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України), де вона пройшла шлях від аспіранта до старшого наукового співробітника, завідувача Гербарієм (рис. 1, а, б). Починаючи з 2001 р., вона працювала старшим науковим співробітником Ботанічного музею імені Д. М. Добровчаєвої Національного науково-природничого музею НАН України.

Любов Крицька була визнаним флористом та систематиком і творчо розвивала наукові ідеї свого вчителя — видатного вітчизняного ботаніка, систематика, флориста, фітоейдолога, професора Михайла Клокова. Вже на початку своєї наукової діяльності Любов Крицька спільно зі своїм науковим наставником критично опрацювали такі складні у систематичному відношенні роди, як *Achillea* L. і *Ptarmica* Mill., описали новий для науки вид (*Achillea submillefolium* Klokov & Krytzka) та цілу низку інших нових таксонів внутрішньородових рангів. Зокрема, ними запропоновано секції в роді *Achillea* (*Aleppicae* Klokov & Krytzka, *Chamaemelifoliae* Klokov & Krytzka, *Creticae* Klokov & Krytzka, *Micrantha* Klokov & Krytzka, *Nobilia* Klokov & Krytzka, *Ochroleuca* Klokov & Krytzka); морфологічні ряди близькоспоріднених видів із родів *Ptarmica* (ser. *Ageratifoliae* Klokov & Krytzka, *Atratae* Klokov & Krytzka, *Barrelieranae* Klokov & Krytzka, *Biserratae* Klokov & Krytzka, *Clusiana* Klokov & Krytzka, *Oxylobae* Klokov & Krytzka, *Rupestres* Klokov & Krytzka) і *Achillea* (ser. *Asplenifoliae* Klokov & Krytzka, *Leptophyllae* Klokov & Krytzka, *Micranthae* Klokov & Krytzka, *Micranthoides* Klokov & Krytzka, *Nobiles* Klokov & Krytzka, *Setaceae* Klokov & Krytzka, *Tanacetifoliae* Klokov & Krytzka, *Virescentes* Klokov & Krytzka); номенклатурні

Corresponding author address: M. G. Kholodny Institute of Botany, NAS of Ukraine; Tereshchenkivska St. 2, Kyiv, 01004 Ukraine; e-mail: shevera.myroslov@gmail.com

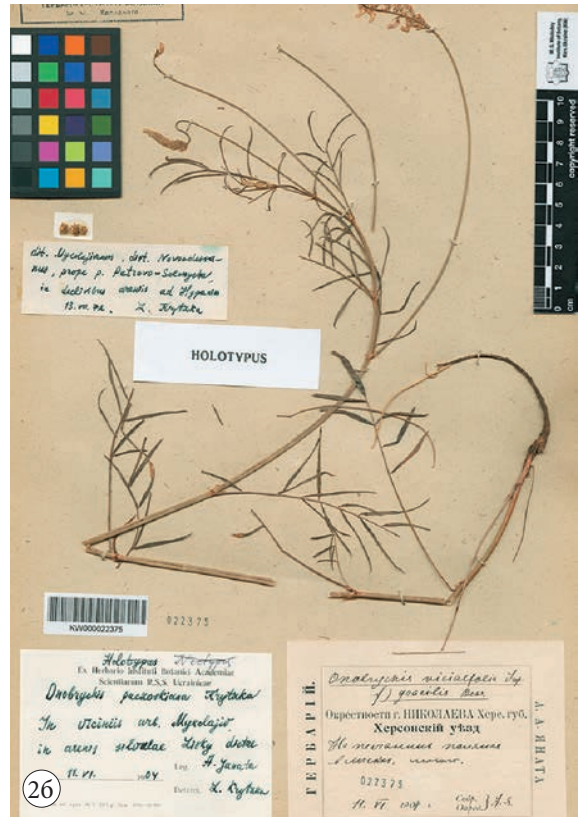
1a

16

2a

26

3a

36

комбінації (*Ptarmica* sect. *Anthemoideae* (DC.) Klokov & Krytzka, sect. *Lingulatae* (Rchb. f.) Klokov & Krytzka, sect. *Macrophyllae* (Rchb. f.) Klokov & Krytzka, sect. *Pectinatae* (DC.) Klokov & Krytzka; *Ptarmica japonica* (Heimerl) Klokov & Krytzka, *P. ledebourii* (Heimerl) Klokov & Krytzka, *P. sachokiana* (Sosn.) Klokov & Krytzka, *P. septentrionalis* (Serg.) Klokov & Krytzka).

Всі ці наукові новації склали основу нового конспекту родів *Achillea* та *Ptarmica*, в якому автори запропонували оригінальні ключі для визначення видів, а для кожного виду навели оновлені дані щодо номенклатури, біології, морфології, географії та екології. Результати цих досліджень опубліковано у колективній монографії «Тисячелистники» (1984), яка й донині є взірцем комплексних критико-таксономічних, біосистематичних досліджень.

Наступний етап наукової роботи Л. Крицької був пов'язаний із дослідженням флори Правобережного Злакового Степу, яка була темою її кандидатської дисертації «Флора степей и известняковых обнажений Правобережной Злаковой Степи» (захищена у 1987 р.). Поєднуючи підходи класичної флористики та систематики, що характерно для наукової школи М. Клокова, Любов Крицька доповнила досліджувану флору новими для науки видами — *Astragalus abruptus* Krytzka, *A. hypanicus* Krytzka, *A. olgianus* Krytzka, *Onobrychis paczoskiana* Krytzka (рис. 2, а, б), а також багатьма видами, новими для України і для даного регіону.

Любов Крицька приділяла велику увагу дослідженню питань ендемізму та вікаризму флори Правобережного Злакового Степу, закономірностей її становлення та розвитку і вірогідних генезисних зв'язків із флорами інших регіонів. Вона здійснила також флористичне районування ПЗС. Чільне місце в її дослідженнях займали питання охорони степової флори.

Працюючи в Гербарії Інституту ботаніки НАН України (KW), Любов Крицька повсякденно виконувала велику й копітку роботу з визначення нових і старих матеріалів, упорядкуванню гербарних фондів та вела активний обмін гербарними дублетами з іншими науковими установами, зокрема, й зарубіжними.

Значним науковим доробком вченої є проведення нею, разом із співробітниками відділу систематики і флористики судинних рослин Інституту ботаніки НАН України (рис. 1, б), роботи з типіфікації таксонів, описаних з території України. Результати цих досліджень опубліковані у вигляді серії статей в «Українському ботанічному журналі» (м. Київ) та в

Рис. 1. Любов Крицька зі співробітниками відділу систематики і флористики судинних рослин Інституту ботаніки НАН України: а — робота з Визначником (сидять ліворуч: Д. Доброчаєва, В. Протопопова, праворуч — Б. Заверуха; стоять ліворуч: О. Дубовик, праворуч — А. Ільїнська, Л. Крицька), 1985 р.; б — робота з типіфікації видів, описаних з України (стоять: ліворуч М. Шевера, в центрі М. Федорончук, сидить Л. Крицька), 2000 р. Фотографії з архіву Інституту ботаніки НАН України.

Fig. 1. Lyubov Krytzka with fellow workers of the department of vascular plants systematics and floristics, Institute of botany of NAS of Ukraine. a — working with a Determinator (D. Dobrochaeva and V. Protopopova are sitting on the left, and B. Zaverukha is sitting on the right; O. Dubovik is standing on the left, and A. Ilinska and L. Krytzka are standing on the right), 1985. b — working on typification of species described from Ukraine (M. Shevera is standing on the left, M. Fedoronchuk is in the center, and L. Krytzka is sitting), 2000. Photos from the archive of the Institute of botany of NAS of Ukraine.

Рис. 2. Типи видів рослин, описаних Л. Крицькою, які зберігаються в Гербарії KW: а — голотип *Astragalus olgianus* Krytzka, б — голотип *Astragalus hypanicus* Krytzka. Фото авторів.

Fig. 2. Plant type species described by L. Krytzka and preserved in the KW Herbarium. a — holotype of *Astragalus olgianus* Krytzka. b — holotype of *Astragalus hypanicus* Krytzka. Photos by the authors.

Рис. 3. Любов Крицька в експедиціях: а — в Карпатах, початок 2000-х; б — зі співробітниками НПП «Подільські Товтри» в урочищі «Чапля», окол. с. Демшин, Хмельницька обл. (ліворуч — водій О. Гаврилюк, стоїть — головний інженер С. Гораш, праворуч — начальник служби охорони парку В. Пленсак).

Fig. 3. Lyubov Krytzka in expeditions. a — in the Carpathians, early 2000s; b — with fellow workers of the “Podilski Tovtry” NNP in the “Chaplia” land, vicinity of Demshyn, Kmelnytski region (the driver O. Gavriiliuk is on the left, the chef engineer S. Horash is standing, the head of the Park protection service V. Plensak is on the right).

«Ботаническом журнале» (м. Санкт-Петербург) [5, 6, 8, 14–16 та ін.], а також була суттєво доповнена «Колекція типів судинних рослин», яка нині нараховує понад 1000 типових зразків.

Любов Крицька, спільно із чл.-кор. НАН України С. Вассером, уперше здійснили роботу щодо узагальнення відомостей про кількість та стан гербарних колекцій України, у результаті чого з'явилося перше видання довідника «Гербарії України» (1995) [1], згодом було опубліковано і книгу про Гербарій Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України [7]. Разом із дирекцією Інституту ботаніки НАН України вона доклала чимало зусиль для отримання гербарною колекцією Інституту державного статусу «Національне надбання» і закріплення назви «Національний гербарій України».

Працюючи в Національному науково-природничому музеї НАН України, Л. Крицька продовжувала флористичні дослідження різних регіонів України — Карпат (рис. 3, а), Кодимо-Єланецького Побужжя, Середнього Придністров'я, НПП «Подільські Товтри» (рис. 3, б) та ін. [2–4, 9–10, 12] і водночас залишалася також відповідальним виконавцем наукової тематики Інституту ботаніки НАН України, де готувала критико-таксономічні опрацювання багатьох таксонів для нового видання «Флора України».

Чільне місце у наукових дослідженнях Любові Крицької посідала природоохоронна тематика. Так, працюючи у музеї, вона була виконавцем наукових тем, які пов'язані з територіями, що охороняються. Зокрема, 2002 р. вона спільно з науковцями ботанічного музею Національного науково-природничого музею НАН України та Національного природного парку «Подільські Товтри» досліджувала флору цього парку [10]. Саме тут, на теренах Кам'янецького Придністров'я, нею вперше виявлено рідкісний вид, занесений до «Червоної книги України» [19] — *Stipa lessingiana* Trin. & Rupr. Для дослідниці дуже було цікаво порівнювати степову флору Придністров'я з улюбленою флорою Правобережного Злакового Степу. Вона дуже тішилася, коли знаходила види, спільні для цих регіонів. При складанні інвентаризаційного списку Любов Крицька ретельно все вивіряла і робила свої оригінальні дописи. На природі вона була завжди усміхнена і з великим натхненням працювала, не покладаючи рук.

Ще одним, прикметним місцем у житті Любові Крицької на Хмельниччині, де вона працювала, був Нетішинський міський краєзнавчий музей. Тут результатами багаторічних досліджень природи Малого Полісся стали її численні гербарні збори і чудово виконані об'ємні композиції, які вона спільно з колегами із завзяттям робила для цього музею. Відвідувачі музею завжди із захопленням їх розглядають і дивуються такій відповідності експонатів живим рослинам.

Любов Крицька ретельно вивчала флору Середнього Придністров'я також в околицях Дністровської ГЕС. Часті та тривалі поїздки не втомлювали її а, навпаки, підбадьорювали, а своєю витривалістю та працездатністю вона показувала приклад молоді. Нею було зібрано багатий матеріал і на теренах інших регіонів (Вінниччини, Чернівеччини, Молдови), в результаті чого було закрито чимало «білих плям» про видовий склад та особливості флори цих територій. Отримані під час цих експедицій матеріали значно поповнили фонди Національного науково-природничого музею НАН України.

Л. Крицька була автором та співавтором понад 150 наукових праць, зокрема, монографій: «Хорологія флори України» (1986) [17], «Определитель высших растений Украины» (1987) [13], «Червона книга України» (1996, 2009) [18, 19], «Фітобіота Національного природного парку «Подільські Товтри» (2009) [10], «Смілка Ситника: систематика, морфологія, хорологія, екотопологія, філогенія, структура популяцій, інтродукція, созологія» (2011) [11], «Фіто- та флорорізноманіття Кодимо-Єланецького Побужжя. Судинні рослини» (2013) [12] та ін.

За даними Google Scholar Citations, найбільш цитованими публікаціями Л. Крицької є праці, присвячені аналізу флори степів та вапнякових відслонень [2, 9, 12], дослідженню ендемічного ядра [2–4], флори НПП «Подільські Товтри» [10] та типіфікації різних груп судинних рослин [5].

Любов Крицька була доброзичливою, чуйною, відкритою людиною. Мала багато друзів. Широ допомагала молоді у їхніх наукових пошуках. З повагою відносилася до своїх старших колег, шанувала вчителів. Її характерними рисами були працелюбність, прямолінійність та доброзичливість.

Наукові праці дослідниці завжди затребувані, до них постійно будуть звертатися систематики та флористи. Пам'ять про Любов Крицьку залишиться з нами назавжди.

Список вибраних публікацій Л. Крицької

1. *Вассер, С. П., Крицька, Л. І.* Гербарії України. — Київ, 1995. — 126 с.
2. *Крицька, Л. І.* Аналіз флори степів та вапнякових відслонень Правобережного злакового степу // Укр. ботан. журн. — 1985. — Том 42, № 2. — С. 515–522.
3. *Крицька, Л. І.* Ендемічне ядро флори Правобережного Злакового степу // Укр. ботан. журн. — 1988. — Том 45, № 5. — С. 15–19.
4. *Крицька, Л. І.* Ендемізм флори степів та вапнякових відслонень Правобережного Злакового Степу // Укр. ботан. журн. — 1998. — Том 45, № 4. — С. 15–19.
5. *Крицька, Л. І.* Типіфікація видів судинних рослин, описаних із України: родина Lamiales (рід *Thymus*) // Укр. ботан. журн. — 2014. — Том 71, № 3. — С. 301–307.
6. *Крицька, Л. І., Мосякін, С. Л., Новосад, В. В. та ін.* Типіфікація видів судинних рослин, описаних з території України: родина Fabaceae Lindl. // Укр. ботан. журн. — 1999. — Том 56, № 6. — С. 606–616.
7. *Крицька, Л. І., Мосякін, С. Л., Федорончук, М. М., Шевера, М. В., Драпайло, Н. М.* Гербарій судинних рослин // Гербарій Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (KW) / Л. І. Крицька, С. Л. Мосякін (ред.). — Київ : Інститут ботаніки, НАНУ, 2002. — С. 9–30; 90–104.
8. *Крицька, Л. І., Федорончук, М. М., Царенко, О. М., Шевера, М. В.* Типіфікація видів судинних рослин, описаних з території України: родини Liliaceae Juss., Alliaceae J. Agardh // Укр. ботан. журн. — 2001. — Том 57, № 6. — С. 689–696.
9. *Новосад, В. В., Крицька, Л. І.* Флорозологические особенности степных флор региона Западного Причерноморья в связи с вопросами оптимизации его природно-заповедной сети // Вісник Національного науково-природничого музею НАН України. — 2001. — Вип. 1. — С. 147–188.
10. *Новосад, В. В., Крицька, Л. І., Любінська, Л. Г.* Фітобіота національного природного парку «Подільський Товтри». Судинні рослини. — Київ : Фітон, 2009. — 292 с.
11. *Новосад, В. В., Крицька, Л. І., Щербакова, О. Ф.* Смілка Ситника: систематика, морфологія, хорологія, екотопологія, філогенія, структура популяцій, інтродукція, созологія. — Київ : Фітон, 2011. — 110 с.
12. *Новосад, В. В., Крицька, Л. І., Щербакова, О. Ф.* Фіто- та флорорізноманіття Кодимо-Єланецького Побужжя. Судинні рослини. — Київ : Фітон, 2013. — 256 с.
13. *Определитель* высших растений Украины / Отв. ред. Ю. Н. Прокудин. — Киев : Наукова думка, 1987. — 548 с.
14. *Федорончук, Н. М., Крицька, Л. І., Шевера, М. В.* Коллекция типов видов семейства Fabaceae s. l. в Гербарии Института ботаники им. Н. Г. Холодного НАН Украины (KW) // Ботан. журн. — 2003. — Том 88, № 12. — С. 116–131.
15. *Федорончук, Н. М., Крицька, Л. І., Шевера, М. В.* Коллекция типов видов семейств Asclepiadaceae, Loganiaceae, Convolvulaceae, Cuscutaceae, Boraginaceae в Гербарии Института ботаники им. Н. Г. Холодного НАН Украины (KW) // Ботан. журн. — 2006. — Том 91, № 5. — С. 777–784.
16. *Федорончук, М. М., Шевера, М. В., Крицька, Л. І. та ін.* Види судинних рослин, описані з України: родини Valerianaceae, Dipsacaceae, Arosynaceae, Campanulaceae, Gentianaceae // Укр. ботан. журн. — 2004. — Том 60, № 1. — С. 44–54.
17. *Хорологія* флоры Украины. Справочное пособие / Отв. ред. Е. М. Кондратюк. — Киев : Наукова думка, 1986. — 271 с.
18. *Червона книга України. Рослинний світ* / Під заг. ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонка. — Київ : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 1996. — 608 с.
19. *Червона книга України. Рослинний світ* / Під заг. ред. Я. П. Дідуха. — Київ : Хімджест, 2009. — 605 с.

Український ботанік Любов Крицька (1941–2015). — Протопопова, В., Ільїнська, А., Федорончук, М., Мосякін, С., Шевера, М., Шиян, Н., Любінська, Л. — Подано відомості про життєвий та творчий шлях і проаналізовано науковий доробок українського ботаніка-таксономіста та флориста, фахівця у галузі гербарної справи та охорони природи, співробітника Національного науково-природничого музею НАН України Л. Крицької. Науковий доробок вченої складають описані нові для науки види (*Achillea submillefolium* Klokov & Krytzka, *Astragalus abruptus* Krytzka, *A. hypanicus* Krytzka, *A. ogianus* Krytzka, *Onobrychis pascoskiana* Krytzka), виявлені закономірності становлення, розвитку і вірогідних генезисних зв'язків флори Правобережного Злакового Степу із флорами інших регіонів, розробка флористичного районування регіону.

Ключові слова: історія ботаніки, Крицька, наукова спадщина, систематика, флористика, гербарна справа.

Украинский ботаник Любовь Крицкая (1941–2015). — Протопопова, В., Ильинская, А., Федорончук, Н., Мосякин, С., Шевера, М., Шиян, Н., Любинская, Л. — Представлены сведения о жизненном и творческом пути, проанализировано научное наследие украинского ботаника-таксономиста и флориста, специалиста в области гербарного дела и охраны природы, сотрудника Национального естественнонаучного музея НАН Украины Л. Крицкой. Научное наследие ученой составляют описанные новые для науки виды (*Achillea submillefolium* Klokov & Krytzka, *Astragalus abruptus* Krytzka, *A. hypanicus* Krytzka, *A. olgianus* Krytzka, *Onobrychis paczoskiana* Krytzka), выявленные закономерности становления, развития и возможных генезисных связей флоры Правобережной Злаковой Степи с флорами иных регионов, разработка флористического районирования региона.

Ключевые слова: история ботаники, Крицкая, научное наследие, систематика, флористика, гербарное дело.

Адреса для зв'язку: Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України; вул. Терещенківська 2, Київ, 01004 Україна; e-mail: shevera.myroslav@gmail.com